

К. А. Ермачэнка

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка,
Мінск

K. Ermachenko

Belarusian State Pedagogical University M. Tank, Minsk

УДК 94(476)«1941»

ДЗЕЙНАСЦЬ ЗНІШЧАЛЬНЫХ БАТАЛЬЁНАЎ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў КАНЦЫ ЧЭРВЕНЯ – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ ЛІПЕНЯ 1941 ГОДА

THE ACTIVITIES OF DESTRUCTION BATTALIONS IN BELARUS AT THE END OF JUNE AND THE FIRST HALF JULY 1941

Разглядаецца стварэнне і дзейнасць знішчальных батальёнаў на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. У прыватнасці іх колькасць, забеспячэнне, сутыкненне з рэгулярнымі часцямі нямецкага войска, затрыманне дыверсантаў і дэзертыраў у канцы чэрвеня – першай палове ліпеня 1941 года.

Ключавыя словы: Вялікая Айчынная вайна; знішчальныя батальёны; Народны камісарыят унутраных спраў; Рада Народных Камісараў СССР; Камуністычная партыя Беларусі; Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка; Народны камісарыят абароны; Ленінскі камуністычны звяз моладзі Беларусі.

This article is about the creation and activities of destruction battalions in Belarus during the Great Patriotic War. In particular, It is about their number, supplies, clashes with regular units of the German army, the detention of saboteurs and deserters in the first half of June – the second half of July 1941.

Keywords: the Great Patriotic War, destruction battalions, the People's Commissariat for Internal Affairs, the Council of People's Commissars of the Soviet Union, the Communist Party of Belarus, Belarusian Soviet Socialist Republic, the People's Commissariat of Defense, the Leninist Young Communist League of Belarus.

Для нападу на СССР у чэрвені 1941 года Вермахт і часці СС вылучылі значныя сілы: 163 пяхотных дывізіі; 1 кавалерыйскую дывізію; 14 матарызаваных пяхотных дывізіій, з іх 4 дывізіі войскаў СС; 21 танкавую дывізію, у тым ліку 1 «лёгкую афрыканскую дывізію»; 9 ахоўных дывізіій. Усяго 208 дывізіій (плюс 1 пяхотны полк; 2 узмоцненых матарызаваных пяхотных палка; 1 матарызаваная брыгада войскаў СС) [1, с. 231].

З пачаткам баявых дзеянняў, апроч адлюстравання агрэсіі суперніка непасрэдна на франтах, для забеспячэння баяздольнасці і забеспячэнні дзейснага войска была неабходна арганізацыя парадку ў прыфрантавой паласе, ахова стратэгічна важных аб'ектаў, барацьба з дыверсантамі і парашутыстамі суперніка, марадзёрамі, панікёрамі і дэзертырамі.

Першым крокам у рашэнні гэтай задачы з'явілася пастанова Рады Народных Камісараў СССР ад 24 чэрвеня 1941 года «Пра ахову прадпрыемстваў і ўстаноў і стварэнні знішчальных батальёнаў». Знішчальныя батальёны фармаваліся з добраахвотнікаў: партыйнага і камсамольскага актыву, якія не падлягалі закліку ў дзейснае войска [2, с. 19].

25 чэрвеня 1941 года быў створаны штаб знішчальных батальёнаў НКУС СССР на чале з генерал-маёрам Г. Пятровым. Штабы знішчальных батальёнаў меліся таксама пры НКУС рэспублік, кіраваннях унутраных спраў краёў і абласцей [3, з. 162].

У дырэктыве СНК СССР і ЦК У КП(б) ад 29 чэрвеня 1941 года партыйным і савецкім арганізацыям прыфрантавых абласцей была дадзена ўсталёўка да дзеяння: умацаваць тыл Чырвонага войска, падпарадкаваўшы інтарэсам фронту ўсю сваю дзейнасць, забяспечыць узмоцненую працу ўсіх прадпрыемстваў, растлумачыць усім працаўнікам іх абавязак і якое стварылася становішча, арганізаваць ахову заводаў, электрастанцый, мастоў, тэлефоннай і тэлеграфнай сувязі, арганізаваць бязлітасную барацьбу з усякімі дэзарганізатарамі тылу, дэзертырамі, панікёрамі, распаўсюджвальнікамі чутак. Знішчаць дыверсантаў, шпіёнаў, варожых парашутыстаў, аказваючы ва ўсім гэтым хуткае садзейнічанне знішчальным батальёнам. Усе камуністы павінны ведаць, што вораг, падступны, хітры і дасведчаны, не паддаецца на правакацыі [4].

Гэтак жа варта адзначыць, што дастатковай хуткай арганізацыі знішчальных батальёнаў спрыялі падрыхтоўчыя мерапрыемствы, якія былі праведзены партыйна-савецкімі органамі паводле адмысловай пастановы Бюро ЦК КП(б) «Пра арганізацыю на тэрыторыі Беларусі сталых груп і атрадаў па знішчэнні авіядэсантаў суперніка» ад 26 траўня 1941 года. У ім прадугледжваліся пэўныя дзеянні і мерапрыемствы па стварэнні атрадаў самаабароны і знішчальных батальёнаў [5, с. 61].

Да 15 ліпеня ў Беларускай ССР было арганізавана 78 знішчальных батальёнаў з колькасцю ў іх 13 067 чалавек, якія галоўным чынам складаліся з камуністаў, камсамольцаў і сельскага калгаснага актыву. Камандны склад батальёнаў прызначаны з ліку працаўнікоў КП(б) Беларусі і супрацоўнікаў НКУС.

Знішчальныя батальёны малі на ўзбраенні вінтовак – 11 359, гранат – 2631, цяжкіх кулямётаў – 22, кулямётаў «Дзегцярова» – 54, наганаў – 501, вінтавачных патронаў – 538 490, а таксама камплекты патронаў для асабістай зброі. Акрамя гэтага арганізаваны групы садзейнічання з колькасцю 26 862 чалавека, якія складаліся з калгаснага сельскага актыву, што маюць на ўзбраенні 3000 баявых вінтовак, паляўнічыя стрэльбы і дробнакаліберныя вінтоўкі [6].

Зыходзячы з дакладной цыдулкі ад 18 ліпеня 1941 года намесніка наркама ўнутраных спраў БССР палкоўніка А. П. Місюрова, кіраўніка дзейнасцю

знішчальных батальёнаў у БССР, колькасць асабовага склада батальёнаў паменшылася. У сувязі з усеагульнай мабілізацыяй у Чырвонае войска са знішчальных батальёнаў выбыла 2030 чалавек. Для папаўнення асабовага склада знішчальных батальёнаў накіравана 965 супрацоўнікаў НКУС. З іх у Віцебскую вобласць – 120 супрацоўнікаў, Магілёўскую – 250, Гомельскую – 245, Палескую – 320. Акрамя таго, прыняты меры да папаўнення знішчальных батальёнаў за кошт мясцовага насельніцтва кантынгенту, не здольнага да службы, і малодшых узростаў [6].

Забеспячэнне дадзеных падраздзяленняў зброяй і правіянтам было неаднастайным, у залежнасці ад размяшчэння. У Гомельскай вобласці да 15 ліпеня 1941 года было арганізавана 19 знішчальных батальёнаў з колькасцю ў іх 2643 чалавек, якія мелі на ўзбраенні: вінтовак – 2600, гранат – 880, цяжкіх кулямётаў – 6, кулямётаў «Дзегцярова» – 34, вінтовачных патронаў – 102 300. У Палескай вобласці да 15 ліпеня 1941 года арганізавана 18 знішчальных батальёнаў з колькасцю ў іх 2440 чалавек, якія мелі на ўзбраенні: вінтовак – 2330, гранат – 200, цяжкіх кулямётаў – 7, кулямётаў «Дзегцярова» – 4, вінтовачных патронаў – 257 090, паляўнічых стрэльбаў і дробнакаліберных вінтовак – 700.

У той самы час камандзір 1-га знішчальнага батальёна А. А. Сарока ў дакладзе пра працу 1-га знішчальнага батальёна, які дзейнічаў у Магілёўскай і Гомельскай абласцях, паведамляе, у чым батальён адчувае недахоп:

1. Забеспячэнне прадуктамі і фуражом арганізавана праз калгасы, дзе маем вялікія перабоі і недахоп у ежы.

2. Пытанне грашовага забеспячэння не вырашана, нягледзячы на нашы неаднаразовыя хадайніцтвы.

3. Поўнага абмундзіравання не маем (бот, шынялёў). Большасць байцоў прыбылі ў батальён з заходніх абласцей у адных кашулях і маюць патрэбу для нясення службы ўначы час у абмундзіраванні [7].

У перыяд канца чэрвеня – першай паловы ліпеня 1941 года знішчальныя батальёны вялі працу па трох асноўных кірунках:

1. Затрыманне і знішчэнне дыверсантаў-парашутыстаў, скінутых на нашу тэрыторыю.

2. Непасрэдны ўдзел у сутыкненнях з супернікамі.

3. Затрыманне дэзертыраў [6].

Ніжэй прадстаўлены факты дзейнасці знішчальных атрадаў па паказаных кірунках.

Затрыманне дыверсантаў, закінутых супернікамі

07.07.1941 г. у першай гадзіне над шклязаводам у мястэчку Касцюкоўка Гомельскага раёна з’явіўся самалёт суперніка. У гэты ж час з саду, які прылягае да шклязавода, пачалі падавацца светлавыя сігналы ракетамі, пасля якіх самалёт суперніка пачаў бамбаванне мясцовасці непасрэдна ад размяшчэння пяхотнага палка. Сад быў акружаны байцамі знішчальнага батальёна,

у выніку ачаплення быў затрыманы невядомы, які назваў сябе Кудзінавым Фёдарам Станіслававічам, 1906 г. н., у якога пры абшукаванні выяўлены ліст на нямецкай мове, які Кудзінаў спрабаваў знішчыць. Кудзінаў разам з дакументамі накіраваны ў 3-і аддзел НКА.

08.07.41 г. у мястэчку Церахава Гомельскай вобласці знішчальным батальёнам быў затрыманы апануты ў ваенную форму падлетак Кучынскі Шалом, які меў пры сабе пашпарт і розныя даведкі, што сведчылі пра тое, што Кучынскі накіроўваецца ў дзіцячы прымач. Пры першасным запыце і праверцы дакументаў Кучынскі прызнаўся, што ён залучаны польскім афіцэрам для шпіёнскай дзейнасці ў СССР і перакінуты разам з уцекачамі, якія накіроўваюцца ў глыб краіны.

04.07.1941 г. пост знішчальнага атрада УНКУС Гомельскай вобласці, змешчаны на ахове тэлеграфа, заўважыў сігналы, якія падаваліся з піянерскага парку. Убор разам з патрулём ваеннага кашталяна накіраваўся ў парк, дзе былі затрымана два чалавекі, апанутыя ў ваенную форму, якія пры затрыманні аказалі ўзброены супраціў. Затрыманыя адпраўлены кашталяну горада [8].

09.07.1941 г. знішчальным батальёнам УНКУС Гомельскай вобласці затрыманы Пінчук Іван Кірылавіч, 1913 г. н., выхадзец г. Рэчыца без дакументаў і вызначаных заняткаў і месца жыхарства. Знаходзячыся на могілках г. Нова-Беліца, у 1.45 ночы Пінчук запаліў грэбень і падаваў светлавыя сігналы, круцячы падпалены грэбень вакол сваёй галавы. Пры затрыманні Пінчука вынята вялікая колькасць нямецкіх і рускіх грошай выпуску 1914 года Пінчук накіраваны ў 3-і аддзел НКА [6].

Непасрэдны ўдзел у баявых дзеяннях

01.07.1941 г. на тэрыторыі Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці сеў падбіты нямецкі самалёт. 3.07.1941 г. экіпаж самалёта быў выяўлены байцамі знішчальнага батальёна на тэрыторыі Краснапольскага раёна. Трое з экіпажа былі забіты, адзін узяты ў палон. Пры перастрэлцы смяротна паранены ўчастковы ўпаўнаважаны Краснапольскага РА НКУС Герашчанка Кірыл Кандрацэвіч.

06.07.41 г. у Стрэшынскім раёне Гомельскай вобласці з'явілася група нямецкіх выведнікаў на матацыклах. Знішчальны батальён пад камандай начальніка РА НКУС таварыша Фокіна выехаў для злову выведнікаў. Аднак у выніку бестурботнасці таварыша Фокіна і таварыша Грышкова апошнія адарваліся ад батальёна і патрапілі на засаду выведнікаў суперніка. Выведнікі суперніка забілі Фокіна і Грышкова, самі схаваліся.

08.07.1941 г. у вёсцы Альшаны Пінскай вобласці з'явілася варожая група колькасцю да 100 чалавек і развязала бой супраць знішчальнага батальёна Тураўскага раёна. Зыход бою асвятляе ў сваёй дакладной цыдулцы сакратар Палескага абкама партыі ад 09.07.1941 г.: супернік з Альшан выбіты,

кінуўся ва ўцёкі. Нашы часці сумесна са знішчальным атрадам набліжаюцца да Давыд-Гарадка, з якога немцы, па папярэдніх дадзеных, з баямі адыхо-дзяць [6].

Цяжкі і зацяжны бой разгарнуўся за мястэчка Шацілкі Парычскага раёна Магілёўскай вобласці. 04.07.41 г. Рэчыцкім знішчальным батальёнам устаноўлена, што непадалёку ад мястэчка Шацілкі з’явіліся тры непрыяцельскія бронемашыны, і разам з вайсковым падраздзяленнем батальён прыняў бой з супернікамі. У выніку бою ўсе тры непрыяцельскія бронемашыны знішчаны, экіпаж часткай забіты, частка ўцякла. 07.07.41 г. у 07.30 нямецкія войскі ажыццявілі паўторны штурм мястэчка. Байцамі знішчальнага батальёна Рэчыцкага раёна разам з вайсковым падраздзяленнем дзве бронемашыны знішчаны разам з экіпажам, яшчэ дзве захоплены. Адна пакінута на ўзбраенні знішчальнага батальёна, а другая перададзена вайскавай часці. 11.07.1941 г. у 00.30 знішчальны батальён Рэчыцкага раёна сумесна з групай чырвонаармейцаў уступіў у бой з групай нямецкіх бронемашын на падступах да мястэчка Шацілкі, каля чыгуначнага маста. У выніку бою захоплена адна бронемашына і матацыкл [6].

Затрыманне дэзертыраў

Знішчальнымі батальёнамі за паказаны перыяд затрыманы і прыцягнуты да крымінальнай адказнасці 383 чалавека. З іх: дэзертыраў з РСЧА – 262, дэзарганізатараў – 70, марадзёраў – 16, якія распаўсюджаюць контррэвалюцыйную агітацыю і правакацыйныя чуткі пра РСЧА – 33, шпіёнаў – 6.

10.07.1941 г. у 16.00 на тэрыторыі Церахаўскага раёна на сенажаці каля мястэчка Иван Поле Галуноўскай сельскай рады калгаснікам Н. А. Негера быў выяўлены невядомы ў ваеннай форме, які ляжаў у стозе сена. Калгаснік неадкладна паведаміў пра гэта камандаванню знішчальнага батальёна Церахаўскага раёна. Выехаўшы на месца, байцы знішчальнага батальёна закамандавалі рукі ўгару, тым часам невядомы выхапіў з правай кішэнні штаноў пісталет і спрабаваў стрэліць у байцоў, але апошнія некалькімі стрэламі забілі невядомага. У выніку абшуквання выявілі пасведчанне асобы, пропуск у часць і пісталет з дзвюма абоймамі патронаў.

Неабходна паказаць, што здараліся і выпадкі дэзертырства са знішчальных батальёнаў. 02.07.1941 г. знішчальным батальёнам УНКУС Гомельскай вобласці затрыманы дэзерціраваўшы з Бабруйскага знішчальнага батальёна Шчадрынок Иван Дзямідавіч, 1900 г. н., чалец ВКП (б) з 1932 года. Пасля ўцёкаў затрыманы праводзіў у вёсцы Чацвёркі Жлобінскага раёна сярод насельніцтва вёў контррэвалюцыйную агітацыю. На дапытанні Шчадрынок паказаў: «...у партыю ўступіў са шкурніцкімі мэтамі, каб лепш жыць, але ўсё ж жыў дрэнна. У перамогу нашай зброі не веру. Германская тэхніка мацней, Нямеччына пераможа. З атрада бег таму, што думаў, што прыйдуць немцы, возьмуць тэрыторыю і што пасля прыходу

немцаў, каб выратаваць сваё жыццё, буду выдаваць ім партыйна-савецкі актыў...»

Нягледзячы на адзінкавыя выпадкі дэзертырства, байцы знішчальнага батальёнаў паказалі высокі ўзровень падрыхтоўкі і вайскавай доблесці. Як было сказана вышэй, у сілу закліку ў дзейснае войска, знішчальныя батальёны папаўняліся за кошт мясцовага насельніцтва, кантынгенту не прыдатнага да службы і малодшых узростаў. Нягледзячы на ўзрост, юныя байцы дадзеных падраздзяленняў неаднаразова выяўлялі доблесць і адвагу на поле бою.

У мястэчку Парычы баец знішчальнага батальёна, 17-гадовы Акуліч Ягор Сяргеевіч, падчас бою, пад агнём суперніка адцягнуў два нямецкіх кулямёта і схаваў іх у лесе. Пасля канчатка бою ён пры дапамозе сялян даставіў кулямёты ў Парыцкае РА НКВС [6].

З хадайніцтва Цэнтральнага камітэта Ленінскага камуністычнага звяза моладзі Беларусі ў Цэнтральны камітэт ЦК КП (б) Беларусі пра ўяўленне да дзяржаўных узнагарод чальцоў ЛКЗМ: просім прадставіць да дзяржаўнай узнагароды Кіркавец Уладзіміра Сяргеевіча, беларуса, 1923 г. н., чальца ЛКЗМ, выведніка Мазырскага знішчальнага батальёна. Знаходзячыся ў складзе атрада, які дзейнічае ў Парыцкім раёне, таварыш Кіркавец адважна вёў выведку, знішчыў дзясяткі фашысцкіх салдатаў. Па яго дадзеных усталявана размяшчэнне дзвюх варожых часцей, абедзве знішчаны РСЧА [9].

Мясцовае насельніцтва і групы садзейнічання знішчальным батальёнам актыўна аказвалі ўсебаковую дапамогу знішчальным батальёнам.

14 ліпеня 1941 года ў 14.00 на тэрыторыі Ліплянскай сельскай рады Лельніцкага раёна здзейсніў змушаную пасадку варожы выведвальны самалёт. Група садзейнічання з калгаса «Чырвонае поле» неадкладна накіраваліся да месца пасадкі самалёта, атачылі лётчыка, затрымалі яго і перадалі вайскавай часці [10].

Адзначыліся байцы знішчальных батальёнаў і ў барацьбе з варожай авіяцыяй.

З дакладной цыдулкі начальніка УНКВС Віцебскай вобласці пра ўдзел Ліозненскага знішчальнага батальёна ў знішчэнні варожага самалёта: «2 ліпеня 1941 года байцы Ліозненскага знішчальнага батальёна пад камандай камандзіра батальёна таварыша Гутнікава сумесна з байцамі вайскавай часці, вінтавачным і кулямётным агнём збілі адзін непрыяцельскі самалёт, які зваліўся на тэрыторыі калгаса імя Леніна Выдрэйскай сельскай рады. Усе чатыры нямецкіх лётчыка разбіліся да смерці, радыёпрымач, два кулямёта – непрыдатныя для выкарыстання. Пісталеты, карта і план захоплены» [11].

Зыходзячы з вышэйпададзенага, знішчальныя батальёны з пастаўленымі перад імі задачамі зладзіліся. Нягледзячы на цяжкае становішча, у якім апынулася краіна ў разгледжаны перыяд, знішчальныя батальёны былі сфарма-

ваны, узброены і гатовыя да выканання пастаўленых задач. Затрымоўваючы дыверсантаў і дэзертыраў, яны забяспечылі парадак у прыфрантавой паласе, так неабходны для дзейснага войска. Дадзеныя падраздзяленні неаднаразова ўступалі ў бой з рэгулярным войскам суперніка, выяўляючы пры гэтым высокі ўзровень падрыхтоўкі і дэманструючы адвагу і вайсковую доблесць. Знішчальныя батальёны аказалі важкі ўплыў на ход баявых дзеянняў у Беларусі ў канцы чэрвеня – другой палове ліпеня 1941 года.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Мюллер-Гиллебранд. Б.* Сухопутная армия Германии 1933–1945 гг. / Б. Мюллер-Гиллебранд. – М.: «Изографус», 2002. – 855 с.
2. *Биленко, С. В.* На охране тыла страны: истребительные батальоны и полки в Великой Отечественной войне, 1941–1945 / С. В. Биленко. – М.: Наука, 1988. – 255 с.
3. Очерки истории милиции Белорусской ССР 1917–1987 / Министерство внутр. дел БССР, Минская высш. шк. МВД ССР; авт. кол.: В. Н. Савичев [и др.]; под ред. В. А. Пискарева. – Минск: Беларусь, 1987. – 569 с.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Фонд 4 п. – Оп. 33 а. – Д. 1. – Постановления ЦК ВКП (б), Директивы СНК СССР и ЦИК ВКП(б).
5. *Шарков, А. В.* НКВД Беларуси на защите Отечества в годы суровых испытаний (1941–1945) / А. В. Шарков. – Минск: Тесей, 2012. – 261 с.
6. НАРБ. – Фонд 4 п. – Оп. 33 а. – Д. 65. – Докладные, справки и донесения ЦК ВК(б) Б, руководящих партийных работников, НКВД, командиров отрядов и групп об организации и боевых действиях партизанских отрядов, диверсионных групп и истребительных отрядов Белоруссии.
7. НАРБ. – Фонд 4 п. – Оп. 33 а. – Д. 76. – Доклад о проделанной работе, полит. донесения и список личного состава 1-го истребительного батальона (командир А. А. Сороко) за период с 27 июня по 27 июля 1941 г.
8. НАРБ. – Фонд 1450. – Оп. 3. – Д. 181. – Копии докладных записок, информационных сообщений, оперативных сводок, донесений, сводок, донесений, справок о боевой деятельности партизанских бригад Белоруссии и истребительных батальонов города Гомеля, действующих в годы Великой Отечественной войны.
9. НАРБ. – Фонд 4 п. – Оп. 33 а. – Д. 96. – Списки и характеристики на членов КП /б/ Б и ЛКСМБ, работников НКВД и на участников Жлобинского и Паричского истребительных батальонов, отличившихся в борьбе с немецкими фашистами.
10. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Фонд 1450. – Оп. 4. – Д. 411. – Копии отчетов, докладных, специальных сообщений начальников УНКГБ, УНКВД областей, оперативных чекистских спецгрупп о проделанной работе в тылу противника, об оккупационном режиме на территории Белоруссии в 1941–1943 гг. Список командного состава истребительных батальонов и рот Полесской области и диверсионных групп Минской области.
11. НАРБ. – Фонд 1450. – Оп. 4. – Д. 413. – Копии отчетов, докладных, специальных сообщений начальников УНКГБ, УНКВД областей, оперативных чекистских спецгрупп о проделанной работе в тылу противника, об оккупационном режиме на территории Белоруссии в 1941–1943 гг. Список командного состава истребительных батальонов и рот Полесской области и диверсионных групп Минской области.

(Дата падачы: 18.02.2020 г.)